

HAGYOMÁNY

Szent György napja az Ipoly mentén

A húsvét utáni első jelentősebb ünnepünk Szent György napja, április 24. Az ókeresztény eredetű szent legendája több világrész népeinek vallásos életében, folklórájában ismeretes. Joseph Weisbender írja, hogy „ha történelmileg biztosnak is tekinthető, hogy György a konstantinói fordulat beköszöntése előtt halt vértanúhalált Krisztusért Lyddában, tiszteletének rendkívüli elterjedtségéből az következik, hogy vértanúságának közelebbi körülményei hamarosan feledésbe merültek, és legendával pótolták azokat”.¹

György Kappadókiából származó katonatiszt volt, s anyja hatására tért a keresztény hitre. Dadianosz perzsa király azonban üldözte őt, majd bebörtönöztette. Györgynek a börtönben „borzalmas kínzатásokat kellett elviselnie”. A legenda egyszerre hatvan szöveget vertek a fejébe, háromszor meghalt és föltámadt. Neki s a fogolytársaknak egy látomásban maga Krisztus adta tudtukra, hogy szenvedéseik hét évig fognak tartani. Weisbender szerint azonban az elbeszélőnek „nem az események történeti visszaadása volt a szándéka, hanem annak vigasztaló és épületes bemutatása, hogy nem lehet szétrombolni az Isten által óvott emberi életet”.²

Szent György kultusza és tisztelete ezek után a világon gyorsan elterjedt. Szíriában már a IV. században épültek György-templomok. Egyiptomban mintegy negyven templom és kolostor, Cipruson pedig hatvannál is több szentély viseli a nevét. De építettek templomot a szentnek Konstantinápolyban, Rómában és Mainzban is. S nagy tekintélye volt Angliában és Skóciában is, a német lovagrend pedig védőszentjének választotta őt. III. Henrik korában, az 1222. évi oxfordi zsinaton az angol királyság oltalmazójává nyilvánították. A szigetországból egyébként mintegy százhatvan templomot szenteltek tiszteletére. III. Eduárd Szent György-rendet alapított (1348), V. Henrik idejében pedig a cantenburyi érsek rendelkezése értelmében Szent György ünnepe ugyanazt a liturgiai rangot kapta, mint a karácsony.

Györgynek természetesen nagy kultusza volt a magyarok körében is. Hisz többek közt az ő képe is látható a szent korona bizánci részén. Gellért püspök tiszteletére szentelte az első csanádi székesegyházat. Az említett magyar György-kultuszt azonban már megelőzte a veszprémi Szent György-kápolna, István király pedig Szent György-ereklével tért haza a bolgárok elleni hadjáratból.³ A Középső-Ipoly mentén szintén emeltek tiszteletére templomokat, például Inám és Palást községekben.

A sárkányviadal motívuma csak később épült be a György-legendába. A Legenda aurea szerint Silena város közelében volt egy tó, melyben egy mérges sárkány lakott. A polgárok minden nap egy juhot adtak neki, de miután ezek elfogytak, kénytelenek voltak embert áldozni. Amikor már a királylány is sorra került volna, megjelent György a lóháton. A vitéz „Krisztus nevében” megívott a sárkánnyal, s legyőzte őt. A királylány övét kötötte a sárkány nyakába, s mint egy szelíd kutyát, úgy vezette őt a városba. György arra kérte a polgárokat, hogy higgyenek Krisztusban. A helyen, ahol a történet megesett, az emberek egy szép templomot építettek, melynek oltára előtt csodatevő forrás fakadt.⁴ György egyszerre lett védőszentje a parasztnak, lovaiknak és állatállományuknak; segítségért kérték a veszedelmekben, a kigyómárással, a pestis és a lepra esetében. S mint *A szentek életé*-ben olvassuk: „A naptárban elfoglalt helye adta neki azt a feladatkört, hogy a tavaszkezdet számos ősi népszokását »megkeresztelje«”.

¹ Weisbender, Joseph: A szentek élete. Bp. 1990. 167. old.

² Ugyanott 197. old.

³ Múlt-kor/MTI Internetes honlap 2005: 1.

⁴ Weisbender i. m. 169. old.

A költészetet és az ikonográfiát mindenekelőtt a sárkányölő motívum ihlette meg. Az Árvai Gelériában őrzik például *Albrecht Altdorf* 1511-ből származó fametszetét, amelyen a lován ülő vitéz hosszú lándzsájával megöli a sárkányt. Háttérben a festő a bizarr alpesi tájat mutatja be, s látható az imádkozó királylány is.⁵

Palást község Istenházát egy 1299-es okirat már Szent György templomként említi („...venit ad ostium ecclesiae b. Georgii...”). Szent György tiszteletére szentelték fel 1898. július 3-án az új templomot is. A főoltár képe is sárkányölő Szent Györgyöt örökítette meg. A festmény az 1890-es évekből való, Maria Schöffmann szignóval. A kórus alatti boltozaton a Szent Györgyöt ábrázoló községi címer látható.⁶

Adatközöink a *Középső-Ipoly mentén* is legendás hősként emlegették Györgyöt, aki „*vitézségirő vót nevezetes, csákovával és dárdával járt, legyőzte a hétfejű sárkányt*”.

Európa nagy részén György napját a tavasz kezdeteként tartották számon. S bár az egyház a sárkányölő Szent György neve ünnepét tette erre az időpontra, a hiedelmek és a szokások mégis egy ősbibliai pásztorünnep rítusaira emlékeztetnek. Ilyenkor volt például az állatok első kihajtása. *Szendrey Ákos* utal egy hajdani *nagyszombati kalendárium* ábrázolására, amely arra mutat, hogy a szarvasmarhák első kihajtása valószínűleg Szent György havában történt. Azt is megjegyzi néprajzkutatónk, hogy az első kihajtáshoz különböző szertartások kapcsolódtak, s „*Ezeknek a rituális eljárásoknak célja elsősorban az volt, hogy az állatok védelmét, minden veszélytől, rontástól való megővését biztosítsa*”. Legtöbb helyen akkor is kihajtották a jószágot, hogyha az idő még nem volt alkalmas erre.⁷ *Mohács*on a disznókat, máshol a lovakat már a XVIII. században is György napkor „*verték ki a külső legelőre*”. Dolgozatában *Szendrey* a tágabb európai összefüggésekből is hoz példákat. Megemlíti többek közt, hogy a *finneknél* két fő napja van az első kihajtásnak, Szent György és május elseje. Györgykor Finnország egyik felében akkor is kihajtják az állatokat, ha hóborított a föld, s az erdő nem ad elég táplálékot. Ugyancsak *Szendrey* említi, hogy az *oroszknál* György volt a marhatartás védőszentje és a farkasok ura. S utal *Felix Haase* munkásságára, mely szerint „*György az ősi állattisten, Volos helyébe lépett. Főfeladata az állatok, különösen pedig a háziállatok védelme*”. A György-napi kihajtás szokás volt a *délszlávoknál* és a *szlovákoknál* is. *Zólyom* megyében például ilyenkor van „*az összeverés, ilyenkor költözik ki a szállás*”.⁸

Az *Ipoly mentén* régebben a karácsonyi *aprószentekvesszővel* hajtották ki a jószágot. Előfordult, hogy az istállóit is *körülfüstölték*, az ajtóra *zöld ágat* tettek, a teheneket pedig a kapuba fektetett *lánc*on hajtották át. Ennek egyben gonoszűző célzata volt; a mágikus cselekedetnek termékenységvarázsló és összetartó erőt tulajdonítottak.⁹

Ipolyi Arnold közli Mitológiájában, hogy valamikor a juhászok Szent György éjszakáján különböző ágakból tüzet raktak. Ezáltal „*kijöttek mindazon hasznos füvek, melyek a sóba keverve, a juhoknak adva, ezeket a dögötől megmentik*”.¹⁰

A babonás cselekedetek legtöbbször rontáseelhárító célzata volt, s egyben a gyarapodást is általuk vélték biztosítani. A tehenek első kihajtásával kapcsolatban mondta el *Ipolykeszin* Bodzsár Sándorné Celleng Franciska (1910) 1984-ben az alábbiakat: „*Mikor a marhák az első legelőre mennek, a láncot az ajtóra kötyik, hogy a marha összetarcsa magát. Az istálló elé botval háromszor egy vonást húznak, hogy így maraggyon egybe az állat, ne mennyenek szét. Közbe eszt monták: »Innen mentek ki, ide gyűjjön még több bele!«*”.

A *csépai* palócok is Györgykor hajtották ki először a gulyát és a csordát. Ez a nap volt a gulyások munkaviszonyának kezdete és a cselédszegődés ideje is.

Nagycsalomján, a *Középső-Ipoly mentén* Szent Györgyöt a *pásztorbeállítás* napjaként emlegették. *Pereszlényben* szintén ez volt a pásztorok és a cselédek *fogadónapja*. A disznópásztor ilyen-

⁵ Katolické novimý. Internetes változat 2003/19. 1. I.

⁶ *Csáky Károly*: *Palást – Egyházi emlékek*. Komárom 2002. 7. old.

⁷ *Szendrey Ákos*: A napforduló és a mágikus állatvédelem összekapcsolásának kérdése. *Ethnographia* 1959. 313–339. old.

⁸ Ugyanott 316. old.

⁹ *Csáky Károly*: *Hallottátok-e már híret?* Bratislava 1987. 140. old.

¹⁰ *Ipolyi Arnold*: *Magyar mitológia*. In: *Az ősi magyar hitvilág*, Szerk.: *Diószegi Vilmos*. Budapest – Bratislava 1971. 179. old.

kor „nyakába vette a tarisznyáját és a nagy tülköt”, úgy járta a falut. De végigment a községen a tehénpásztor, a kanász és a juhász is. Szép nótákat fújtak, a falu népétől pedig egy kis „almazsnát”: bort, szalonnát, pénzt kaptak. Ekkor kezdték az állatokat csordába terelni, s a legelőre hajtani.

György napjához azonban nemcsak az állattartással kapcsolatos szokások és treendők kötődtek. Április 24-én kezdték például a *mák* és a *kukorica* vetését is. Ipolynyéken György a *kenderültetés* napja volt.

A gazdák ilyenkor több helyen *határjárásra* indultak, szemügyre vették a zöldellő rozstáblákat. Ha a „varnyú mán elbukott a vetsébe”, jó termésre számítottak.¹¹

Szent György napjához vidékünkön több *időjóslás* is kapcsolódott. A hiedelem azt tartotta, hogy ahány nappal György előtt megszólalnak a *békák*, még annyi napig lesz hideg utána. A *kelenyeiek* a György-napi esőt „aranyeső”-nek mondták, mert az a bő termés előjele volt. Jó esztendőre jósoltak akkor is, ha György napja előtt „zörgött”.

A *palásti* jóslás szerint ha György előtt megszólalt a *kakukk*, akkor jó termés lett az évben. A *kelenyeiek* meg azt mondogatták, hogy ha György napján is *kint vót a víz*, akkor lefagytak a szőlők. Ha viszont a szőlőtőkék ilyenkorra kihajtottak, a *palástiak* jóslása szerint sok bor lett abban az évben.¹²

Több hiedelem fűződött vidékünkön az ilyentáiban előbújt *kígyóhoz*, *gyíkhöz* is. Ha valaki Szent György napja előtt gyíkot látott, akkor az – a *kelenyeiek* jóslása szerint – „friss lett”. A döglött kígyóval való találkozás ugyanitt *betegségeket* jelentett.

Ipolybalogon az a lány, aki György napja előtt el tudta *csípni a gyík farkát*, *jó tudott varnyú*. *Manga János* is említi könyvében a gyíkkal kapcsolatban, hogy a György napja előtt fogott állatot annak, aki szép sárga vajait akar köpülni, a markában kellett szétdőrszólnie.¹³ Ugyancsak tőle tudjuk, hogy a gyíkkal megdörzsölt kés – a néphit szerint – a torokfájást is elmulasztotta.

Bellosics Bálint bezdai gyűjtésében olvashatjuk, hogy a Szent György-nap előtti kígyó, gyík, lepke elfogása egyaránt szerencsét jelent. Ha pedig valaki az e nap előtt talált kígyó vagy gyík fejét a jászolhoz szögezi, az a háziállatokat minden bajtól megóvjá.¹⁴

Ipolydamásdon ha valaki Szent György napja előtt gyíkot talált, le kellett vennie a farkát, s azt a zsebébe kellett tennie, hogy szerencsés legyen. Ugyanitt az e nap előtt talált döglött *békát* a tyúk kosarába tették, hogy az gyorsan megüljön.¹⁵

Peröcsényből Diószegi Vilmos gyűjtött gyíkkal kapcsolatos adatokat. E szerint, ha „Szent György nap előtt gyíkot látnak, akkor a neveletlen ujjal meg kell simogatni, s akkor hasznos lesz az ujjá, állatot is jól tud az ilyen nevelni”.¹⁶

A *szlovákok* szerencsésnek tartották a György napja előtt talált *négylevelű löherét* is. A talált kígyót egyes helyeken agyon kellett ütni, hogy szerencsések legyenek. A *Felső-Garam mentén* a kígyót elégették egy új fazékban, hamuját sóval összekeverték, s az állatoknak adták gyógy-szerként. *Hontban* a kígyó bőrét megszáritották, s azt használták betegségek gyógyításánál.¹⁷

Klein Mihály a Hont megyei szlovák Felsőterényből közölt adataiban azt írja, hogy ha a gazdasszony a Szent Györgykor talált hangyakupacban a kezét megdörzsöli, akkor „egész éven át a keze után fog kelni a tézsta”. Ugyanitt az ilyenkor talált *zöld békával* is elvégezték a mágikus cselekedetüket. A békát egy kis fazékba tették, fedővel letakarták, s elfutottka, hogy „ne hallják a hangyák közt vergődő béka hangját, mert ha hallják, megsiketülnek. 9 nap múlva visszamentek a hangyabolyhoz, s a béka csontjai közt a villához hasonlót kerestek. Ezzel ha a leány a legényt, vagy a legényt a leányt megkaparta, biztosan egymásé lettek”.¹⁸

¹¹ Csáky i. m. 1987. 140-141. old.

¹² Ugyanott 141. old.

¹³ *Manga János*: Palócföld. Bp. 1979.

¹⁴ *Bellosics Bálint*: Ünnepek babonái. Ethnographia 1896. 182-186. old.

¹⁵ *Kocsmáros László*: Ipolydamásd. (Kézirat: Néprajzi Múzeum Etnológiai Adattára 15445. 22. lap)

¹⁶ *Diószegi Vilmos*: Peröcsény. (Kézirat: Néprajzi Múzeum Etnológiai Adattára 7072.)

¹⁷ *Horváthova, E.*: Roki vo zvykoch nášho ľudu. Bratislava, 1986. 192. old.

¹⁸ *Klein Mihály*: Felsőterényi gyűjtés, 1902. (Kézirat: Néprajzi Múzeum Etnológiai Adattára 1404.)

Közül békával kapcsolatos adatokat Baranya megyéből Bellosics Bálint is. Eszerint: „Egy békát agyonütnek és egy fazékba teszik a csontjait. Mikor elérkezik a Szent György napja előtti éjszaka, akkor a fazekat kiviszik egy keresztútra, és ott hagyják másnap estig. Ha akkor odamennek és várnak éjfélig, jönnek az ördögök. Ha haza tudja vinni anélkül, hogy az ördögök bántanák, akkor pénzt talál a fazékban”.¹⁹

Manga János bernecebaráti (Hont megye) adatai szerint abból a zacskóból, amelyet Szent György napján az ürge bőréből készítenek, soha nem fogy ki a pénz”. Ugyancsak az itteniek emlékezet szerint „szerepe volt a Szent György-nap előtt talált póktojásnak, amit a lányok hazvittek, miközben arra vigyáztak, hogy hídon vagy patakon ne vigyék keresztül. A lány a póktojást a legközelebbi mulatságra magával vitte és annak a legénynek, aki legelőször táncba vitte, a vállán szétfakasztotta. Azt mondták, a lánynak olyan nevű férje lesz, mint az a legény, akivel táncolt”.²⁰

Kelenyén mágikus cselekedetek fűződtek a Szent György napja előtt látott hangyabolyhoz is. Ha abban a „gazdasszony jó memmosta a kezit, akkor jó elnyút neki a tészta, szép magos kenyereket tudott sütnyi”.²¹

Ipolydamásdon aki hangyaszombékot talált, megdörzsölte azt a kezével, s akkor az „hasznos lett”. A dunyhákat a háziasszonyoknak itt nem volt szabad kirakniuk, mert akkor nehéz lett volna a nyári munka. A határban dolgozóknak ilyenkor vizet sem szabad innia, mert akkor egész nyáron mindig szomjas lett volna.²²

A boszorkányoknak tartott asszonyok Szent György-nap hajnalán harmatot szedtek. Erre vonatkozólag a Középső-Ipoly mentéről is vannak adataink. Egyik Ipolyfödésen gyűjtött boszorkánytörténetből tudjuk, hogy a harmatszedők fehér lepedőt tettek magukra, úgy mentek hajnalban a közeli rétre. Hogy a harmatot milyen célból szedték, arra az itteni gyűjtésből nem derült fény.

A vidék néprajzát korábban kutató Manga János említi, hogy a Palócföld boszorkányai a vetéseken összeszedték harmatot otthon a lepedőből belecavarták a korpába, melyet aztán megettek a tehenekkel, hogy azok több tejet adjanak. Ugyancsak Mangától tudjuk, hogy aki szeplős volt, annak szintén Szent György éjszakáján kellett kimennie a határba, s ott az árpa harmatjában jól meg kellett mosakodnia.

Pereszlényben valamikor Szent Györgynapján az emberek kihajtották a lovakat a lucernába. Akkor látták, hogy arra mentek a boszorkányok. Fehér lepedőben járták a lucernát, s szedték a harmatot. Közben ezt mondogatták:

– Szedem, veszem mind.

Egy bátor ember előlépett a rejtekekből, kapta a szűrét, s ő is azt mondta:

– Én is szedem, veszem mind.

Hazacipelte a szűrét, fölakasztotta az istállóban. A harmat pedig egyszeriben vajjá változott.²³

A szlovák lakosságú Felsőterényből Klein Mihály szolgáltatta 1902-ben az alábbi közlést: „Szent Györgykor reggel a gazdasszony a zöld buza vetésre viszi a lepedőt, s azt kiterítve végighúzza a harmaton, ezeket mondva:

– Két részt szedek s a harmadikat meghagyom.

Az így megharmatozott lepedőt aztán a tehenére teríti, hol a babona szerint a harmat tejjé válván, a tehén igazi tejet ad. Az e babonát elmondó vénasszonyom aztán még ezt fűzte hozzá:

– Megtörtént, hogy midőn az ily asszony egyszer a lepedőt végighúzza a harmaton, utána ment egy legény e szavakkal:

– Én is szedem mindet.

Miközben a juhász subáját végighúzza a harmatos vetésen, hazament, s a szegre akasztotta azt. Hát – Úr Isten! – csak látja, hogy subájából csak úgy csurog a tej.”²⁴

¹⁹ Bellosics i. m. 185. old.

²⁰ Manga János: Ünnepek, szokások az Ipoly mentén. Bp. 1968. 151. old.

²¹ Csáky i. m. 1987. 142. old.

²² Kocsmás László: Ipolydamásd. (Kézirat: Néprajzi Múzeum Etnológiai Adattára 15445. 21–22. lap)

²³ Bauer Kinga és Kádek Katalin: Pereszlényi, alsószemerédi népszokások, 1989. Kézirat. Népr. Múz. EA 24092

²⁴ Klein Mihály: i. h.

Érdekes adatot közölt 1939-ben *Manga János Boriból*. Eszeint itt Szent György napjának előestéjén, amikor már elcsendesedett a falu, a legények kimentek a Szarkás-dombra. Szalmát és öreg seprűket vittek magukkal. A szalmából a dombon tüzet gyújtottak. Amikor az már égett, egy legény elkaltotta magát:

„Pu, Szent György, megöllek!”

Régebben ilyenkor a csöbe puskaport tettek, azt meggyújtották és eldobták, hogy nagyot durranjon. Az egyik legény kiltására egy másik válaszolt:

„Ne lőjj, jó vitéz!”

Erre a harmadik:

„Mit ígérsz?”

Negyedik:

„Szépet, jót!”

Ezután mindekit „kilőttek”, akit felírtak, s kikiabálták, ami érdekes megtörtént a faluban a lányokkal és az asszonyokkal.²⁵

Raktak Szent Györgykor tüzeket a *szlovákok* is. A lányok és a fiúk együtt szórakoztak ilyenkor. Énekeltek, miközben a fiúk átugrották a lángokat. A lányok énekének szövege többek közt így hangzott:

„*Đur, Đur, svätý Đur,
daj mi muža ako ruža, juj!
Ak mi muža nedáš,
Roboty mi necháš!*”

(György, György, Szent György, / adj nekem férjet, mint a rózsa, juj! / Ha nem adsz férjet, / meghagyod a munkát nekem.)²⁶

Csáky Károly

A magyar és a horvát „sámánizmus” összevetése*

Mielőtt a magyar és a horvát sámánizmusról és pregnáns képviselőiről, a *vedovnyákról*, vagy a *táltosról* szólnék, el kell mondanom, hogy a magyar, a horvát és a szlovén nép hitvilágában jelentkező sámánok nem azok a klasszikus szibériai sámánok, akik ismerik a transz-technikákat, talán a lélekvándorlásuk se mutatható ki náluk, s a sámándob is hiányzik.

Dömötör Tekla jeles néprajzkutató 1983-ban ellátogatott, a Sellye alatti Dráva menti horvát településre, Drávasztára, mert a Szigetvár alatti horvát részekben találkozott a vedovnyákkal, a „táltossal”. Az 1983-ban még élő sámánok azt tartották magukról, hogy varázsolni tudnak. *Gergics Vendel* drávasztárai vedovnyák azt állította, ő vigyáz arra, hogy „ne legyen kenyér nélkül a határ”. Figyelme a Dráván túlra, a mostani vagy a régebbi, Horvátországra is kiterjedt. Ha szükség van rá, akkor más határról hoz három szál búzát vagy almafaágot, hogy saját határában jó legyen a termés. Bika képében viaskodott a Dráva vize mellett, és ellenfelét – aki bika képében Bulgáriából jött, hogy elvigye a falu határának termését, illetve, hogy elverje jéggel – legyőzte, majd a folyó vizébe vetette. De – mint mondta – a hóna alatt maga is megsebesült a küzdelemben. *Gergics Vendel* tudományát a máriagyűdi búcsúban szerezte meg, egy magyar – ahogy mondta – „garaboncos embertől”, aki miután a siklósi határban el-

²⁵ *Manga János*: Bori. Hont megye, 1939. (Kézirat: Néprajzi Múzeum Etnológiai Adattára 000903.)

²⁶ *Horváthova, E.*: i. m. 196. old.

* A XXXIII. Honismereti Akadémián 2005. június 28-án, Pécsen elhangzott előadás szerkesztett szövege (Szerk.)